

Herrian denboraz kanpoko erro-
mantikoak baditugu, baina berari
Erromantizismoaren epizentroan,
Parisen egotea egokitu zitzaion garai
horretan. Alde horretatik, zubi-lana
egin zuen gure herria eta kulturaren
eta Europaren artean, eta hori ika-
ragarria da.

**Zer nabarmenduko zenuke bere
ibilbideaz edo bere izaeraz?**

–Jende izugarri ilustratua zen, asko
irakurtzen zuen txikitatik. Amama-
ren etxean bizi izan zen, Maulen,
Allande Oihenart abokatua zenaren
etxean, eta haren liburuetatik asko
irakurri zuen. Oso jende jantzia zen,
Euskal Herriko liderren artean ilus-
tratuenetako bat. Kausa zuzenen
aldekoa zen, bizia eman zuen, adi-
bidez, euskaldunon gramatika
nazionalaren beharraren alde. Ema-
kumezkoen elitearen zirkulu litera-
rioetan ibili zen. Etorodoxoa eta
ezohikoa izan zen. Politikoki, ideo-
logoa, errepublikaren aldekoa, erra-
dikala, independetista, antiklerika-
la... Hala ere, eta hori uste dut bere
bertuteetako bat izan zela, jakin izan
zuen politikoki berarekin zerikusirik
ez zuen jendearekin lan egiten.
**Gaur egun ere, beraz, politikari
ona izanen zen...**

–Ikaragarria. Ezinbestekoa. Berak
erraten duela “Biba independen-
tzia, biba errepublika, biba Euskal
Herria!”, hori, niretzat, eguneroko
ateratzeko beharrezko oinarri bat
da. Hortik beheiti, deus ez onartu.
Eta gainera, feminista.

–Eta gainera feminista, bai. Norbai-
tek horren dudarik badu, aski du
sartzea Frantziako Liburutegi Nazio-
naleko artxiboan eta hor ikusiko du
XIX. mendearen lehenbiziko erdian
zer nolako mintzoak zituen, egiazki
emakumezkoen aldekoak. Artiku-
luak eta artikulak argitaratu zituen
bai Elizako bai Frantziako legea
salatzen. Bere liburuetan ere ema-
kumezkoen presentzia izugarri
nabarmena da. Aitzindari bat izan
zen.

**Aztihitza, Eusklabo alaiak,
Gartxot... Gure herriaren historia-
tik edaten duen egilea zarela erran
daiteke?**

–Bai, nola erran, miseriatik gauza
positiboak atera behar direla uste dut.
Herri honetan dena daukagu egiteko,
hainbeste bide desegiteko eta hain-
beste desikasteko, gure burua ispilu
aurrean ezagutu arte. Edozein gauza
eginda ere, ongi etorria dela uste dut.
Pribilegio hori badaukagu. Alde
horretatik, pribilegiatua sentitzen naiz
Xaho bezalako pertsonaia bat ekar-
tzeagatik. Edozein estatutan, horrela-
ko pertsonaia batek bere monumen-
tuak izanen lituzke plazetan, kaleei
bere izena jarriko litzaizkiok. Baina
egun, Baionan, Piers karrikatik pasa-
tu zaitezke: Frantziako hiltzaile han-
dienetako bat. Horrelako adibide uga-
ri ditugu gure herrian. Ez-normalta-
sun horretan bizitzera ohituta gaude
eta argi dago euskal kurrikuluma ez
dugula sekula osatuko herri librea ez
guren bitartean.

Dena dago egiteko, beraz.

–Bai, dena. Arturo Campionen lana
edo Xaho bera berreskuratzea, nire-
tzat, terapia bat da, nire burua ispi-
lu horretan ezagutzen hasten bai-
naiz; eta aldi berean uste dut dela
bide bat izugarri oparoa kultura eli-
katzeko. Pentsa Estatu Batuetan

armadak zenbat film finantzatu
dituen, guzti hori iruditeria naziona-
la indartzeko... Guk deus ez dugu eta,
oraingoz, ditugun ahalmenak eta
baliabideak horretara bideratu behar
ditugula uste dut.

**Nabarralderen eskutik plazaratu
berri duzun azken komikiak ere
ekarpena egiten dio memoria his-
torikoaren berreskurapen horri,
ezta? Zer kontatzen du 1620, Nafa-
rroa Beheregaina-k?**

–Durangoko Azokan beste ikerke-
tatxo bat egiteko baliatu nuen azken
komiki hori ere. Hurbiltzen zen jen-
deari galdetu nion: Nafarroari noiz
kendu zioten independentzia?
Kendu, eta ez galdu.

–Beti erabiltzen dugu “galdu” hitza
eta ez da hala. Erronkarin ez zen
euskara “galdu”, euskaraz hitz egiteko
eskubidea kendu egin zioten Erron-
kariri. Independentziarekin berdin
gertatzen da. Galdu, boligrafo bat
galtzen da, ez independentzia. Esta-
tu batek bere mekanismo guztiak
martxan jartzen baditu migrazioa
dela, armada dela, eskola dela, beste
herri bat asimilatzeke, hor ez da ezer
galtzen. Hor, kendu egiten zaio herri
horri bere independentzia modu
kontziente batez. Kontutan hartuta,
gainera, horren kontrako erresisten-
tzia bat ere sortzen dela, gainera.
Herri honetan, dena kenduta, geldit-
zen zaigun gauza bakarra hizkuntza
da. Hizkuntza honi lotzen gara bai-
na, boteretik gabe, beti izanen gara
“supremazistak” edo “inposatzaileak”
eta, berriz, boteretik ezartzen den
politika linguistikoa naturalizat joko
da. Chivitek erraten zuena: “Buñue-

len euskara inposatzea Nafarroa eze-
zagutzea da”. Ah, eta Luzaiden,
Amaiurren, Errantzun edo Arbizun
espainola inposatzea zer da, oxige-
noa bezala? Onurak ekartzen ditu
delako elebitasunak? Zenbat dauka-
gun desikasteko...

Harira itzuliz...

–Harira itzuliz, noiz kendu zioten
Nafarroari independentzia? Jende
gehienak, 1512 erraten du. Hori dugu
txertatua buruan nahi gabe, ahaztu-
rik manera inkontziente batez eta
politika oso eraginkor baten ondori-
oz, beste mende batez iraun zuela
oraindik Nafarroa subiranoak. Gai-
nera, munduari adibidea eman zion
garai bat izan zen. Euskararen alde
egon zen politika bat egin zen, bazen
irekidura bat Europarantz. Nafarroa
aitzindariena izan zen horretan, Sor-
bonako pentsalariak aterpetu zituen,
libertinoak eta humanistak zirela
erraten da. Estetikoki ere hala izan
zen, eta hori ez onartzen huts egiten
dugu, gure kalterako da. Bide ikara-
garri joria daukagu mende honetan.
**Zertan oinarritzen da komiki hone-
tako kontakizuna, zehazki?**

–Hiru urritan gertatutako hiru gerta-
kari historiko berreskuratzen ditut.
Lehenbizikoa, 1527an espainolak bes-
te aldetik erretiratu eta Baxe Nafarroa
bere gain utzi zuteneko. Estatua ber-
tan berrerratu zen. Aipatzen dudan
bigarren urrian, Frantziako erregeak
eta kontseiluak Nafarroa ez zela inde-
pendentea izango, baizik eta Fran-
tziari lotuko zela erabaki zuteneko
da. Momentu horretan, erresisten-
tzia aktibo bat egin zuten nafar poli-
tikariak: armen bidez ez zen posible
baina bai politikoki, erakundeen
bitartez. Nafarroako Parlamentuko
presidentek liburu bat idatzi zuen,
argumentario luze eta zabal bat ema-
ten, errateko hori ez zela ez natura-
la, ez desiragarria, ez legala, eta Nafa-
rroak ez zuela sekula halakorik onar-
tuko. Hain diskurtso beharrezkoa da
guretzat... Baina ezezaguna da eta
baztertua izan da: Lostau izeneko pre-
sidente horren liburua ez du inork
ezagutzen, eta ikuspegi nazional izu-
garria ematen digu. Hirugarren urria,
Frantziako Iraultzan kokatzen da:
nahiz eta nafartarrek iraun erresisten-
tzian, 1790eko urriaren 12an Nafa-
rroa legez kanpo bahitua izan
zenekoa.

**Guzti honetaz irakurketa egunera-
tu bat egin daiteke?**

–Irakurketa aktuala eta polita dauka,
bai. Nafarroako historia armen bidez
inposaturiko egoera baten isla da, eta
erresistentzia beti egon dela erakus-
ten digu. Gure herria ukatua izan da
eta ilegalki ukatua gainera, ez dugu
horretan parte hartu. Posizionamen-
du politikoki eta kulturalerandako
sekulako garrantzia dauka guzti
honek.

**Argitaratzen dituzun lanek zenbat
daukate aldarrikatzailetik?**

Plazaratzen ditudan liburuak beti
hartzen ditut aktibismorako bide
bezala. Nik ez ditut ikusten apalate-
gian goxoki egoteko. Orain jendeak
Aztihitza erosi du Euskadi Saria ira-
bazi duelako eta ongi, baina nik bes-
te bizi bat ikusten diot liburukiari. Bes-
te bizi hori, bai *Eusklabo Alaiak*-ekin
baita *Aztihitza*-rekin ere, herriz herri
ibiltzean oinarrituko da datorren
urtean ere. *1620* komikiari ere bizi
harroa ikusten diot. ●

Mi querida Olivetti

2019: crónica, ensayo y narrativa

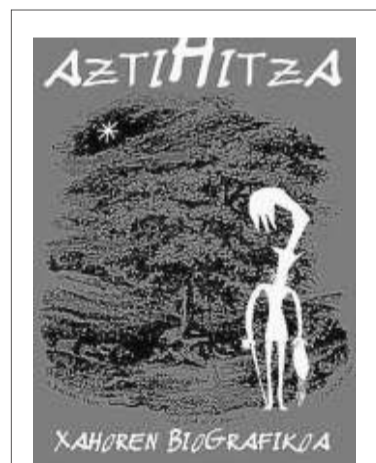
POR
Santiago J.
Navarro

La *Cartuja de Parma*
(Stendhal, Alba Editio-
rial), *Las metamorfosis*
de Archibald Malmaison (Julian
Hawthorne, Ardicia), la colec-
ción de *Cuentos* del poderoso
Antón Chéjov presentada por
Cátedra, la última novela de
Rosalía de Castro (*El primer*
loco, Alvarellos Editora), y el
relato titulado *Los perezosos*
(Charles Dickens y Wilkie
Collins, Gatopardo Ediciones)
son algunos de los clásicos revisi-
tados este año, en el que se
han presentado otros textos,
estos narrativos, de enorme
interés. *Un apartamento en Ura-
no. Crónicas del cruce* (Anagra-
ma) es el nombre del conjunto
de artículos que conforman un
libro en el que Paul B. Preciado
da sentido al concepto de cróni-
ca. Y en las entrañas de la cróni-
ca se debate la acción de *¡Vámo-
nos con Pancho Villa!* (Txala-
parta), novela de Rafael F.
Muñoz que este año recuperó el
sello navarro y donde el perio-
dista de Chihuahua sigue las
andanzas de Los leones de San
Pablo a lo largo de una de las
revoluciones emblemáticas del
siglo XX.

¿Cualidades más destacadas de
la obra? Lean el libro y estarán
seguros de hallar en este texto
virtudes como las del periodis-
mo literario en estado puro. Y
duro. Igual de inquietante que
la sociedad actual vista desde el
filtro tecnológico y sus conse-
cuencias, algo que ha originado,
entre otros, *El ojo y la navaja*,
libro de Ingrid Guardía para
el sello catalán Arcadia; igual de
duro que el panorama descrito
por otras dos obras de Anagra-
ma: *Yonqui*, reedición del libro
de William S. Burroughs perte-
neciente a una colección que
celebra los 50 años del sello
barcelonés, y el debut novelísti-
co del mexicano Mateo García
Elizondo *Una cita con la Lady*,
ambas centradas en el cielo y el
infierno de la drogadicción.
Crónica o autobiografía, *No me*
avergoncé del Evangelio es otra
celebrada reedición, a cargo de
Txalaparta y en beneficio del
lector interesado en la execrable

situación en la que se encontra-
ron quienes se enfrentaron al
nacionalcatolicismo español en
su inicio, caso del sacerdote
navarro Marino Ayerra, a cargo
de la parroquia de Altsasu ¡des-
de el 17 de julio de 1936! Por otro
lado, el universo de la música
ligera se ha visto enriquecido
este 2019 con varias entregas,
algunas de las cuales son: *Yo*, la
que está considerada como la
primera autobiografía real del
autor de canciones tan emble-
máticas como *Your song*, Elton
John, y los *Diarios* de Kurt
Cobain, conjunto de cartas,
dibujos y otros textos de otro
icono de esta música (ambas en
manos de Reservoir Books), así
como *Lou Reed. Una vida*
(Cúpula), biografía a cargo de
Anthony De Curtis de quien
escribiera himnos tan popula-
res como *Walk on the wild side*.
El *Diario urgente de Venezuela*
de Marco Teruggi (Txalaparta)
mantiene vivo otro género
imprescindible en nuestros días
y el ensayo ha contado con una
serie de libros que han permiti-
do el acceso del lector más inte-
resado en dicho género a entra-
ñas como las del universo judi-
cial español de la llamada Tran-
sición, gracias a *Amnistías, per-
dones y justicia transicional*,
notable trabajo de Roldán Jime-
no para Pamiela. ¿Más ensayos
de interés? El nombre de algu-
nos de ellos, habla por sí solo de
su contenido: *Una historia*
popular del fútbol es el de
Mickaël Correia, que ahora apa-
rece en castellano gracias a
Hoja de Lata; *¡No os importe*
*matar! Sanfermines 1978: cri-
men de estado* es el de Sabino
Cuadra para Txalaparta. Pero la
narrativa ha estado presente,
igualmente, gracias a ejempla-
res de obras como *El don de las*
piedras, nueva novela de Jim
Crace también para el mismo
sello asturiano Hoja de Lata.
Finalmente, la autoedición tam-
bién se ha esforzado por no
desaparecer de los escenarios
de la creatividad contemporá-
nea: uno de los trabajos más
sugerentes de cuantos se han
presentado en la vieja y olvida-
da Navarra este 2019 es *Proyec-
to Magix*, en el que el iruindarra
Manolo Iturri funde poesía,
relato e imagen y, de este modo,
acorta el camino hacia un mun-
do de tonos predominantemen-
te oscuros e inquietantes. ●

**En las entrañas
de la crónica se debate la
acción de ‘¡Vámonos con
Pancho Villa!’; novela de
Rafael F. Muñoz que este
año recuperó Txalaparta**

AZTIHITZA

● **Saria.** “Komikiaren lengoaiaren
mugekin jolasten duen proposa-
men arriskutsua izateagatik” sari-
tu dute aurtengo Euskadi Saria-
rekin Armenetaren lana. Erroa
argitaletxeak argitaratuta, Agosti
Xaho XIX. mendeko kazetari,
idazle, hizkuntzalari eta politikari
zuberotarraren bizitza du oinarri.

**“Herri orok behar ditu bere
erreferenteak, bere heroiak,
eta horietako bat izan
zen Agusti Xaho”**

**“Independentzia
ez da galtzen den zerbait,
independentzia kendu
egiten zaio herri bati”**